hakua. Kunkin lyhyen luvun lopussa on oma lähdeluettelo. Siispä suositut lähteet kuten Halliwellit toistuvat yhä uudestaan. Koko teoksen – myös käännöksen kymmenen paratekstiä – kattava hakemisto puuttuu.

Kieli on selkeää. Luvut alkavat usein *ab ovo*, antiikin lähteiltä, ja päättyvät joihinkin *Runousopin* ajankohtaisuutta korostaviin ilmiöihin. Teosta järjestyksessä seuraava lukija siis keinuu antiikista nykyaikaan, ja taas antiikista nykyaikaan. Vielä systemaattisemmalla ja temaattisemmalla jäsennyksellä asioissa olisi samassa sivumäärässä ehditty päästä syvemmälle. Esimerkiksi nykyteoriasta kirjoitettaessa linkki nimenomaan *aristoteeliseen mimesikseen* tuntuu ajoin löyhältä, kun kirjoittajat esittelevät yleisesti *mimesis*-teorioita. Johdonmukaisempi katsaus modernin filosofian ja kirjallisuudentutkimuksen uusaristoteelisiin ja anti-aristoteelisiin suuntauksiin olisi ollut hyödyllinen. *Aristoteleen Runousopin* hakemistot palvelevat kuitenkin oivallisesti itse käännöksen lukemista. Erisnimien sekä etenkin aiheiden ja käsitteiden hakemistot helpottavat Aristoteleen lyhyessä ja suurenmoisen hankalassa tekstissä navigointia.

Viitteet & Kirjallisuus

1 *Aristoteleen runousoppi*. Kreikan kielestä kääntänyt ja selittäväisillä muistutuksilla sekä tiedesanain luetteloilla varustanut J. W. Calamnius. SKS, Helsinki 1871, xiv–xv.

2 Aristoteles, *Runousoppi*. *Retoriikka*. (Aristoteleen teokset, Osa IX.) Suom. Paavo Hohti & Päivi Myllykoski. Selitykset Juha Sihvola. Gaudeamus, Helsinki 1997.

3 Ks. Salim Kemal, *The Philosophical Poetics of Alfarabi, Avicenna and Averroës. The Aristotelian Reception*. Routledge, London 2003.

4 Ks. Aristoteles, *Runousoppi*. Suom. Pentti Saarikoski. Otava, Helsinki 1977 (1967), 5–6.

5 J. W. Calamnius 1871, 6,10.

Mikko Jakonen

Hobbesin sanaston onnistunut kartoitus

Juhana Lemetti, *Historical Dictionary of Hobbes's Philosophy*. Scarecrow Press, Lanham 2012. 432 s.

Thomas Hobbesin (1588–1679) filosofiasta on laadittu aikojen kuluessa useita sanakirjoja. Näistä toistaiseksi kattavin on varmastikin A. P. Martinichin vuonna 1995 julkaistu *A Hobbes Dictionary*. Myös ranskalaisen Hobbes-tutkimuksen tuotos, Charles Yves Zarkan toimittama *Hobbes et son vocabulaire* (1992) on hyvä ja kattava hakuteos. Näiden lisäksi on tarjolla lyhyempiä, lähinnä Hobbesin filosofian alkeiden opiskelussa auttavia sanastoja. Olemassa olevat teokset ajavat asiansa edelleen varsin hyvin, eikä uudelle Hobbes-sanakirjalle ole varsinaisesti tilausta.

Nyt julkaistu Juhana Lemetin sanakirja puolustaa kuitenkin paikkaansa niin Hobbes-tutkijoiden käsikirjana kuin opiskelijoita auttavana manuaalina. Sanasto on laaja ja kattaa suurimman osan Hobbesin käyttämistä termeistä ja käsitteistä. Kirjoitus- ja toimitustyö on perusteellista, joten Lemetin sanakirja on perusteltu joskin kohtuullisen kallis hankinta. Lemettiä voidaan jo hyvällä syyllä kutsua pitkän linjan Hobbes-tutkijaksi, ja teos on selkeä osoitus hänen laaja-alaisesta Hobbes-tuntemuksestaan niin alkuperäislähteissä kuin tutkimuskirjallisuudessakin.

Vaikka Lemetin teoksella on esikuvansa, ei näin massiivisen sanaston rakentaminen ole yksinkertainen tai helppo tehtävä. Koska kustantajan ohjeena on selvästi ollut lyhyissä määritelmissä pysyttäytyminen, tehtävä on ollut ehkä vaativampi kuin pitkien käsitteitä koskevien esseiden kirjoittaminen. Lemetin teoksessa termien kuvaukset eivät ylitä kolmea sivua, mitä voi pitää teoksen vahvuutena ja uutuutena. Määritelmät ovat lyhyitä ja selkeitä, ja niissä on niukasti spekulaatiota. Lemetin omat tulkinnat ja painotukset luonnollisesti heijastuvat tekstissä, mutta teos edustaa varsin hyvin Hobbes-tutkimuksen yleisiä käsityksiä.

Monipuolinen rakenne

Teoksen sanasto rakentuu karkeasti jaoteltuna viidestä elementistä. Ensimmäisen muodostavat Hobbesin käyttämät käsitteet ja termit. Toinen koostuu Hobbesin aikalaisfilosofeja ja klassikkoja koskevista hakusanoista. Kolmanteen ryhmään kuuluvat muita Hobbesin aikalaisia, kuten poliitikkoja, koskevat hakusanat. Neljänneksi teoksessa käsitellään myös sellaisia yhteiskunnallisia instituutioita ja ilmiöitä (kuten katolinen kirkko), joiden merkitys Hobbesin filosofiassa oli tärkeä. Viidenneksi Lemetti esittelee valtaosan Hobbesin teoksista hakusanoina. Teoksen lopussa on kattava ja perusteellinen luettelo Hobbesin teoksista ja niiden erilaisista painoksista ja käännöksistä. Tutkimuskirjallisuutta esittelevän listan puutteena on muun muassa ranskalaisen, saksalaisen ja italialaisen kirjallisuuden uupuminen muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta. Yhtään suomenkielistä artikkelia ei kirjallisuuslistaan ole kelpuutettu.

Koska Hobbes oli nominalisti ja hänen filosofiansa perustui perinteisten filosofisten ja poliittisten käsitteiden uudelleenmäärittelyyn ja toisaalta uusien käsitteiden kehittelemiseen, on selvää, että monelle lukijalle peruskäsitteet ovat teoksen kiin-

nostavinta antia. Hobbesin filosofinen ”järjestelmä” rakentuu selkeille määritelmille (joiden käyttö ei tosin ole aina yhtä selkeää). Lemetti onnistuu hienosti avaamaan käsitteiden ja termien keskeisen sisällön lyhyessä tilassa ja antamaan hyödyllisiä viitteitä suoraan Hobbesin teksteihin.

(Käsite)historiallisia ulottuvuuksia ja kysymyksiä

Vaikka sanastossa ei ole merkittäviä puutteita, joitakin huomioita vajavaisuuksista voidaan kuitenkin esittää. Yhtenä – hieman yllättävänä – asiana voidaan pitää termien *artificial* ja *mechanics* puuttumista. Hobbesin käsitys keinotekoisesta persoonasta, valtiosta ja sen ”kojeluonteesta”, on keskeinen hänen poliittisessa ajattelussaan. Mekanismi on myös keskeinen Hobbesin käsitykselle liikkeestä. Asia tulee osittain käsitellyksi muiden termien yhteydessä, mutta olisin silti kaivannut erityistä ”keinotekoisen persoonan” esittelyä. Myös termi *people* puuttuu. Kansan käsite on sekin erittäin tärkeä Hobbesin poliittisessa systeemissä, jossa kansa syntyy yhteiskuntasopimuksen tuloksena eikä edellä sitä.

Teoksesta ei liioin löydy hakusanaa *revolution*. Hobbes kuitenkin tunsi revoluution käsitteen hyvin, sillä hän käyttää sitä jo Thukydideskäännöksessään vuonna 1629. Poliittisessa merkityksessä termi esiintyy oikeastaan vasta *Behemoth*in (1668) viimeisellä sivulla, ja silloinkin sen merkitys on toinen kuin Ranskan vallankumouksen jälkeisessä poliittisessa keskustelussa. Poliittisessa merkityksessä ”vallankumouksellisuus”, josta Hobbes käyttää termejä *seduction* tai *rebellion*, ei kuitenkaan ollut Hobbesille vieras, kuten Lemetin määritelmä *rebellion*-termistä osoittaa. Yhtä kaikki *revolution* olisi ollut hyödyllinen esitellä, etenkin kun Hobbes käyttää sitä myös astronomisessa merkityksessä luonnontieteellisissä teoksissaan. Onkin mielenkiintoista, että vaikka Hobbes tunsi revoluution käsitteen ja vaikka sitä käytettiin hänen aikanaan myös poliittisessa merkityksessä, hän ei hyväksynyt sitä osaksi poliittista sanastoaan. Syynä varmastikin oli, että Hobbesin mukaan ”vallankumouksellisuus” (*rebellion*) edistää valtion tuhoa.

Lemetti huomauttaa asianmukaisesti anakronismin vaarasta, joka kieltämättä liittyy esimerkiksi liian vahvaan revoluutio-käsitteen tulkintaan. Anakronismi on kieltämättä hankala pala kaikille filosofian ja poliittisen ajattelun historiaa harrastaville. Toisaalta anakronistisuus toimii myös vastakkaiseen suuntaan. Esimerkiksi käsitellessään pelon (*fear*) merkitystä Hobbesille Lemetti toteaa, että Hobbes eli aikana, jolloin pelko oli konkreettisempaa kuin nykyisin. On tietenkin mahdollista, että tämän päivän filosofi ei kohtaa pelkoa samalla tavalla kuin Hobbes Englannin sisällissodan jännittyneessä ilmapiirissä, mutta pelko sinänsä tuskin on hävinnyt sotien, murhien, ilmastokatastrofin ja ydinaseiden maailmasta minnekään.

Lyhyiden määritelmien rajoitteet

Teoksessa on myös määritelmiä, jotka olisivat ansainneet laajemman ja tarkemman käsittelyn. Demokratia-termiä olisi voinut analysoida yhtäältä yhteiskuntasopimuksen perustana ja toisaalta hallintamuotona. Demokratia on Hobbesilla ristiriitainen käsite, ja tutkimuskirjallisuudessa hänet on esitetty milloin demokratian suurimpana vastustajana, milloin sen radikaalina puolustajana. Lemetin lyhyt määritelmä ei avaa tähän liittyvää problematiikkaa. Toinen esimerkki kapeasta tulkinnasta on liikkeen (*motion*) käsitteen määrittely. Liike on, kuten Lemetti esittää, Hobbesin tärkein ontologinen käsite. Lemetti käsittelee liikettä taidokkaasti metafyysisenä ja fyysisenä käsitteenä mutta ei mainitse, että se on myös Hobbesin poliittisen ajattelun perusta. Tämä ei tarkoita, että poliittinen liike olisi täysin yhteneväinen fyysisen tai psyykkisen liikkeen kanssa, mutta silti liikkeen käsite ja metafora värittää Hobbesin tapaa ymmärtää poliittinen organisaatio. Sen sijaan Hobbes-sanakirjoja uudistavana terminä on mainittava Lemetin esiin nostama *multitude*. Sitä ei toistaiseksi ole juurikaan käsitelty Hobbes-tutkimuksessa, vaikka sen merkitys poliittista järjestystä koskevalle filosofialle on olennainen.

Yksi teoksen erityisen tärkeä ominaisuus on laaja henkilöhakemisto, josta löytyy Hobbesille tärkeitä, nykylukijalle tuttuja ja tuntemattomia filosofeja, kirjoittajia ja poliitikkoja. Tämä helpottaa Hobbesin ajattelun ymmärtämistä ja erottaa Lemetin teoksen muista Hobbes-sanakirjoista. Kuten sanaston myös henkilöhakemiston puutteet ovat tulkinnallisia. Olisin kuitenkin sisällyttänyt esimerkiksi skolastikot Peter Lombardin ja Duns Scotuksen nimiluetteloon, sillä Hobbes viittaa heihin kirjoituksissaan. Myös historioitsija Diodorus Siculus oli Hobbesille tärkeä – ja historiallisista poliitikoista Julius Caesar. On tietysti selvää, että kaikkien Hobbesin henkilöviittausten läpikäyminen on mahdotonta ja tarpeetonta. Teos on jo tällaisenaan enemmän kuin useimmat Hobbesin lukijat voivat toivoa.

Lemetin sanasto on kokonaisuudessaan hieno osoitus korkeatasoisesta klassikkotutkimuksesta. Se on erinomainen käsikirja paitsi Hobbesin lukijoille myös kaikille uuden ajan alun filosofian harrastajille.